

İkinci Dünya Savaşı Sonrasında Sovyetler Birliği'nin Türkiye'den İstekleri

Sabit DOKUYAN

Düzce Üniversitesi

DOKUYAN, Sabit, İkinci Dünya Savaşı Sonrasında Sovyetler Birliği'nin Türkiye'den İstekleri, CTAD, Yıl 9, Sayı 18 (Güz 2013), s. 119-135.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında Türkiye, Sovyetler Birliği ile yürüttüğü diplomatik ilişkiler çerçevesinde dış politikasına yön vermiştir. Türkiye'nin, Amerika Birleşik Devletleri'ne yaklaşmasında Sovyetler Birliği'nin büyük etkisi olmuştur. Boğazlar ve sınırlar konusunda tavizler koparmaya çalışan Sovyet yönetimi, Türkiye'yi doğrudan ABD'nin yanına itmiştir. Bu yöneliş, Türkiye'nin dış politikada daha özgür ve seçici davranması önünde engel teşkil etmiştir. Cumhuriyetin kuruluşundan beri devam eden batıya yaklaşma hız kazanmış ve tek seçenek haline gelmiştir. Türk devletinin İkinci Dünya Savaşı'na kadar devam ettirmeye çalıştığı Sovyetler Birliği ile ılımlı ilişkileri sürdürme politikası da kesintiye uğramıştır. Yeni durum, dönem iktidarları için sıkıntılı olmuş ve dış tehdit barındıran bir sürecin başladığı anlamını taşımıştır. Bu çalışmada; İkinci Dünya Savaşı'nın ardından Türkiye'yi zor durumda bırakan ve zorunlu müttefik arayışına iten Sovyet tehdidi değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sovyetler Birliği, Türkiye, II. Dünya Savaşı, Boğazlar, Dış Politika.

DOKUYAN, Sabit, Claims of the Soviet Union on Turkish Territories after the World War II, CTAD, Year 9, Issue 18, (Fall 2013), p. 119-135.

After the World War II, Turkey's foreign policy was mainly shaped within the framework of diplomatic relations with the Soviet Union. The Soviet Union has a great effect on Turkey's rapprochement with the United States of America from 1945 onward. It could be stressed that the Soviet threat concerning especially the Straits and eastern frontiers right after the war fueled Turkey's journey towards west and the United States. On the other hand, this one-way journey partially restricted Turkey's foreign policy in terms of having multiple alternatives. Turning towards the West, reaches back to the establishment of the Turkish Republic, became the only choice and gathered speed at this era. Thus, Turkish Republic's moderate relationships with Soviet

Union, in 1920's and 1930's, until the Second World War has been interrupted during the rearrangement on the post war foreign policy. This new situation posed threats for the Turkish governments through prospective and unpredictable external threats. This study focuses on the nature of the Soviet threat that pushed Turkey to look for reliable allies following the World War II.

Keywords: Soviet Union, The World War II, The Straits, Foreign Policy, Turkey.

Giriş

Türkiye ile Sovyetler Birliği arasında, Birinci Dünya Savaşı sonrasında imzalanan 16 Mart 1921 tarihli *Moskova Antlaşması* ile bir dostluk dönemi başlamıştır. Savaş sonunda da devam eden bu yakınlaşmanın sonucu olarak 1925 yılında Türkiye ile Rusya arasında *Tarafsızlık ve Dostluk Antlaşması* hayata geçirilmiştir.¹ Fakat İkinci Dünya Savaşı'nın başlaması ile iki devlet arasındaki ilişkilerde inişli çıkışlı bir süreç cereyan etmiştir. Sovyetler ile Almanya savaş sırasında ters düşünce, Rus tarafı Dostluk Anlaşması'nı yürürlükte tutmaya gayret göstermiştir. Fakat 1942 yılında gerçekleşen Stalingrad Savaşları ile Ruslar Almanlara karşı üstünlük sağlayınca, Sovyetlerin Türkiye üzerinde baskısı da artmaya başlamıştır.² Savaş sonrasında ise ABD ve Sovyetler Birliği arasında yaşanan Soğuk Savaş sürecinde Türkiye'nin de içerisinde yer aldığı Orta Doğu çatışmalarının önemli merkezlerinden birisi haline gelmiştir.³

Türkiye ile ilgili iyi niyet taşımayan Rus yaklaşımlarının ilk sinyalleri 4-11 Şubat 1945 tarihleri arasında gerçekleşen Yalta Konferansı'nda kendini göstermiştir. Konferans sırasında Sovyet lider Josef Stalin, Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nin geçerliliğini kaybettiğini ve yenilenmesi gerekliliğini gündeme getirmiştir.⁴ ABD Başkanı Franklin Roosevelt, Stalin'in önerisini tasdik ederek Rusların sıcak denizlere rahatça inme hakkına sahip olması gerektiğini belirtmiştir. İngiltere Başbakanı Winston Churchill ise daha temkinli yaklaşarak

¹ Kemal Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi*, İmge Kitabevi, Ankara, 2008, s. 473., 17 Aralık 1925 tarihli Türk-Sovyet Antlaşması üç maddeden oluşmuştur. Birinci maddeye göre; Taraflardan birisine başka devletler tarafından saldırı olursa diğer taraf bitaraf olarak kalacaktı. İkinci maddeye göre; İki taraf birbirine tecavüzde bulunmamayı, diğer tarafın aleyhinde bir oluşum içerisinde girmemeyi ve karşı tarafa zarar verecek bir girişime destek vermemeyi taahhüt etmekteydi. Üçüncü maddeye göre; taraflardan birisi altı ay önceden haber vermediği müddetçe anlaşma devam edecekti. *Akşam Gazetesi*, 22 Mart 1945, s. 2.

² Mehmet Gönlübol, Cem Sar, Ahmet Şükrü Esmer vd., *Olaylarla Türk Dış Politikası(1919-1973)*, Sevinç Matbaası, Ankara, 1974, s. 421.

³ Ahmet Davutoğlu, *Stratejik Derinlik*, Küre Yayınları İstanbul, 2009, s. 135.

⁴ Feridun Cemal Erkin, *Türk- Sovyet İlişkileri ve Boğazlar Meselesi*, Başnur Matbaası, Ankara, 1968, s. 266.

yapılacak değişikliklerin Türkiye'nin bağımsızlığı ve toprak bütünlüğüne uygun olmasını istemiştir.⁵

Yalta Konferansından sonra Türkiye'ye karşı daha net bir üslup sergilemeye başlayan Rus tarafı, 24 Şubat 1945 tarihinde Türkiye'nin Moskova Büyükelçisi Selim Sarper ile Sovyet Dışişleri Bakanı Vyacheslav Molotov'un yaptığı görüşmeler sırasında, boğazlar konusunda Türkiye ile ikili olarak görüşmek istediğini dile getirmiştir. Sarper ise Montrö Boğazlar Sözleşmesinin çok taraflı bir antlaşma olduğunu belirterek teklife sıcak bakamayacaklarını belirtmiştir.⁶ 19 Mart 1945 tarihinde Molotov, Sarper ile bir daha görüşerek; Sovyet hükümetinin yeni oluşan şartlar ve harbin getirdiği ortam dolayısıyla 17 Aralık 1925 tarihli Türk-Sovyet Antlaşması'nı feshettiğini bildirmiştir.⁷

Türkiye, 4 Nisan 1945 tarihinde Sovyetlerin Ankara Büyükelçisi'ne verdiği bir deklarasyonla; iki devlet arasında uzun zamandır dostluk ve iyi ilişkileri sağlamada önemli bir yeri olan Dostluk Antlaşması'nın yerine, günün şartlarına göre her iki tarafın çıkarlarının da dikkate alındığı, yeni bir anlaşma imzalamak adına Sovyetlerden gelecek her türlü teklifin dikkatle değerlendirileceğini bildirmiştir.⁸ Sovyet tarafı Türkiye'nin yeni anlaşma isteğine yazılı olarak cevap vermemiştir. Sovyet Büyükelçisi ise, konuyla ilgili sorulara; konunun henüz incelenmediği ve Türkiye'nin öncelikli olarak bir teklifte bulunmasının beklendiği yönünde cevap vermiştir.⁹

7 Haziran 1945 tarihinde Molotov'la tekrar görüşen Sarper sözlü bir nota almıştır.¹⁰ Molotov, feshedilen 1925 yılına ait antlaşmanın yerine yeni bir anlaşma imzalanabileceği bilgisini vermiştir. Fakat Sovyet Rusya bu yeni anlaşma için taleplerde bulunmuştur.¹¹ Ruslara göre; 16 Mart 1921 tarihli Moskova Antlaşması imzalanırken Rusya zayıftır ve toprak tavizlerinde bulunmuştur. O dönemde belirlenen Türk-Sovyet sınırında Rusya lehine düzeltmeler yapılmalı¹², Kars ve Ardahan, Gürcistan ve Ermenistan'a

⁵ Kamuran Gürün, *Dış İlişkiler ve Türk Politikası*, AÜSBF Yayınları, Ankara, 1983, s. 137.

⁶ Kamuran Gürün, *Türk-Sovyet İlişkileri(1920-1953)*, TTK Basımevi, Ankara, 2010, s. 276.

⁷ *Cumhuriyet Gazetesi*, 22 Mart 1945, s. 1. Ayrıca Bakınız: Ivar Spector, *The Soviet Union and The Muslim World*, University Of Washington Press, Seattle, 1959., s. 204., George E. Kirk, *A Short History Of The Middle East*, Frederic A. Praeger, Inc., New York, 1963, s. 257., George S. Harris, *Troubled Alliance (Turkish-American Problems in Historical Perspective 1945-1971)*, American Enterprise Institute For Public Policy Research, Washington, D.C 1972, s. 15.

⁸ *Tan Gazetesi*, 7 Nisan 1945, s. 1., Ayrıca Bakınız: *Vatan Gazetesi*, 7 Nisan 1945, s. 1., *Akşam Gazetesi*, 7 Nisan 1945, s. 1.

⁹ Erkin, *Türk-Sovyet...*, s. 250.

¹⁰ Selim Deringil, *Denge Oyunu, İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin Dış Politikası*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1994, s. 252.

¹¹ Feridun Cemal Erkin, *Dışişlerinde 34 Yıl*, Cilt 1, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1980, s. 148., Ayrıca Bakınız: Necdet Ekinci, *Türkiye'de Çok Partili Düzene Geçişte Dış Etkenler*, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul, 1997, s. 264-265.

¹² A. Haluk Ülman, *Türk-Amerikan Diplomatik Münasebetleri(1939-1947)*, Sevinç Matbaası, Ankara, 1961, s. 56.

birakılmalıdır.¹³ Molotov'un talepleri karşısında Sarper, yapılan 1921 antlaşmasının zorlama ile olmadığını ve hatta bu antlaşma ile Türkiye'nin bahsi geçen topraklarla ilgili olarak haksızlığa uğramaktan korunmuş olduğunu hatırlatmıştır. Molotov ikinci olarak; boğazların müdafaası konusunda Sovyet Rusya'nın emin olmak istediğini ifade ederek, Türkiye'nin boğazları ne kadar koruyabileceğini sormuştur. Sarper ise; ellerinden geldiği kadar koruyacaklarını, eğer ki kendi güvenlikleri tehdit altındaysa, o zamanın şartları içinde, Sovyetlerden silah ve malzeme alarak boğazların güvenliğini artırabileceklerini söylemiştir.¹⁴ Molotov açıkça boğazların, Türkiye- Sovyet Rusya ortak savunması altına alınması ve boğazlarda Ruslara kara ve deniz üsleri verilmesi yönünde taleplerde bulunmuştur. Molotov ayrıca; boğazlarla ilgili bir düzenleme yapılmadan önce, Türkiye ile Sovyetlerin kendi aralarında anlaşarak ortak hareket etmesine doğru olacağını belirtmiştir. Bunun üzerine Sarper; başka devletleri şüpheye düşürecek böyle bir anlaşmanın doğru olmayacağı ikazında bulunmuştur.¹⁵

Sarper ile Molotov 18 Haziran 1945 tarihinde yeniden görüşmüşlerdir. Molotov ilk görüşmedeki isteklerini tekrarlamış ve ek olarak da Gürcistan ve Ermenistan'ın haklarının korunacağı yönünde açık ifadelerde bulunmuştur. Sovyet isteklerinin gündeme geldiği süreçte, 5 Temmuz 1945 tarihinde, İngiltere Rus isteklerinin yanlış olduğu ve Türkiye'nin toprak bütünlüğüne karşı harekete geçmesinin iyi karşılanmayacağını anlatan bildirisini Rus Dışişlerine iletmiştir. Sovyet Rusya bu ikaza cevap vermemiştir.¹⁶ Türkiye ise ABD görüşünü duymak istemiş ve bu ülkenin Türkiye lehinde yapacağı bir açıklamanın Sovyet Rusya üzerinde daha etkili olacağına inanmıştır. 7 Temmuz 1945 tarihinde ABD Dışişleri Bakanlığı; Türk- Rus ilişkilerinin dostane devam ettiği, her hangi bir tehdidin bulunmadığı yönünde açıklamada bulunmuştur. Böylece ABD, Türkiye'nin Sovyet Rusya aleyhinde bir tutum içine girme isteğine sıcak bakmadığını belli etmiştir.¹⁷

Türk kamuoyu ve basını, Sovyetlerin Türkiye'den isteklerini tepkiyle karşılamıştır. Konuyla ilgili bir yazı yayınlayan *Tan Gazetesi*, istekleri mantıksız bulan şu yorumu yapmıştır:

“Birleşmiş Milletler Anayasası mucibince bütün milletlerin hükümlerine haklarına ve bütünlüğüne riayet etmek taahhüdü altına giren Rusya'nın daha imzasının mürekebi kurmadan böyle muazzam bir bata işlemesi aklın alacağı şey değildir. Kars, Ardahan ve Artvin ne bir askeri zaferin mükâfatı olarak zorla alınmış, ne de istila edilip bir oldu bitti

¹³ Spector, *age.*, s. 204, Ayrıca Bakınız: Nejat Eralp, “İkinci Dünya Savaşı Sonrasında Boğazlar Sorunu, İngiliz ve Amerikan Basınındaki Akisleri”, *Beşinci Askeri Tarih Semineri Bildirileri I*, 23-25 Ekim 1995, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1996, s. 103.(Sayfa Aralığı 101-109)

¹⁴ Gürün, *Türk- Sovyet...*, s. 284-285.

¹⁵ Eralp, *agm.*, s. 103.(Sayfa Aralığı 101-109)

¹⁶ Gürün, *Türk- Sovyet...*, s. 287-290.

¹⁷ Ülman, *age.*, s. 58-59.

*ile Ruslara zorla kabul ettirilmiştir. Bu vilayetler Lenin Rusya'sının kendi rıza ve muvaffakiyetiyle iki taraf arasında dostça anlaşılaraq Türkiye'ye bırakılmıştır.*¹⁸

Rus istekleri karşısında taviz verilmemesi yönünde bir kamuoyu yaklaşımı da ağırlık kazanmıştır. Bu düşünce, verilecek tavizlerin Ruslar tarafından yeni taviz istekleriyle takip edileceği yönündeki endişelerden kaynaklanmıştır.¹⁹

17-25 Temmuz ve 28 Temmuz-2 Ağustos 1945 tarihleri arasında ABD-İngiltere ve Sovyet Rusya'nın katılımıyla Berlin'de toplanan Potsdam Konferansı'nın 22 Temmuz tarihli 6. oturumunda boğazlar konusu gündeme gelmiştir. Churchill, Sovyet gemilerinin boğazlardan serbest geçişine sıcak bakmakla birlikte Türkiye'nin telaşlandırılmaması taraftarı görünmüştür.²⁰ ABD Başkanı Harry Truman hatıralarında Konferans sürecinde Churchill ve Stalin'in tavırlarını şu şekilde tasvir etmiştir: "Anladığıma göre, Stalin kendisinden evvel Rusya'da gelip geçmiş bütün çarlar gibi, Karadeniz Boğazlarının Rusya'ya verilmesini istiyordu. Churchill ise, İngiltere'nin Akdeniz'de icra etmekte olduğu kontrolü bırakmak niyetinde olmadığını; hatta bu kontrolü daha da sıkı bir şekilde sokmaya taraftar bulunduğunu ima etmekteydi."²¹ Sovyetler Birliği'nin boğazlar meselesini Türkiye-Rusya arasında ikili bir sorun haline getirmeye çalışması konferansta tepki toplamıştır. Truman boğazların uluslararası su yolları statüsünde değerlendirilmesini istemiştir. ABD ve İngiltere'nin, boğazlardan Sovyet gemilerinin geçişini üç büyük devlet ve boğazla ilgili diğer devletlerin güvencesi altına alma teklifi Stalin tarafından reddedilmiştir. Ortak bir noktada anlaşılamayınca üç tarafın görüşlerini ayrı ayrı olarak Türkiye'ye bildirmesine karar verilmiştir.²²

İngiltere, Potsdam Konferansı'nda alınan karar gereği konuyla ilgili görüşlerini içeren notasını 1 Kasım 1945 tarihinde Türkiye'ye ulaştırmıştır. Bu notada, boğazlar konusunun Sovyetler ile Türkiye arasında değil uluslararası bir konferansta konuşulması isteği belirtilmiştir.²³ ABD ise boğazlarla ilgili Türkiye'ye nota göndermeden önce Potsdam Konferansı'ndaki tavrında değişikliğe gitmiştir. Truman, boğazların uluslararası su yollarında olduğu gibi bütün milletlerin kullanabileceği bir statüde olması gerektiği fikrinden vazgeçmiştir. ABD boğazlar konusundaki değişen tutumunu, Türkiye'ye gönderdiği 2 Kasım 1945 tarihli notada ortaya koymuştur.²⁴ Bu notada; Birleşik Devletlerin, boğazlardan serbest geçiş konusunda hassas olduğu ve Türk Boğazları ile ilgili alınacak kararın uluslararası güvenliği artıracak tarzda olması gerektiği bildirilmiştir. Konuyla ilgili toplanacak bir konferansa davet edilmesi

¹⁸ *Tan Gazetesi*, 28 Haziran 1945, s. 1.

¹⁹ Erkin, *Dışişlerinde...*, Cilt 1, s. 147-149

²⁰ Türkkaya Ataöv, *Amerika, NATO ve Türkiye*, Aydınlik Yayınevi, Ankara, 1969, s. 51., Ayrıca Bakınız: Gürün, *Türk- Sovyet...*, s. 291.

²¹ Harry S. Truman, *Hatıralarım*, Ulusal Basımevi, Ankara, 1968, s. 144.

²² Spector, *age.*, s. 204.

²³ İkinci, *age.*, s. 283.

²⁴ Ülman, *age.*, s. 62-64.

halinde katılma isteğini bildiren ABD, boğazlar üzerinde ciddi değişiklikler yapma fikrinden vazgeçmiştir.²⁵ Türkiye ABD notasını olumlu karşılamış ve Sovyetlerle anlaşma yolları arayan ABD'yi kışkırtacak bir yaklaşımdan uzak durmaya gayret göstermiştir. Sovyet tarafı ise ABD notasını kesin bir dille reddetmiştir.²⁶

Türkiye Aleyhindeki Ermeni-Gürcü İstekleri ve Sovyetler Birliği'nin Tavrı

25 Nisan-26 Haziran 1945 tarihleri arasında gerçekleşen San Fransisco Konferansı sırasında Ermeni Milli Komitesi katılımcılara, Türkiye'de bulunan Ermenilerin Sovyet Rusya'ya nakledilmesi isteğini içeren mektuplar göndermiştir. Bu isteğin sebebi olarak ise; Türkiye'deki Ermenilerin imhadan kurtarılmak istenmesi gösterilmiştir.²⁷ Ermeniler ayrıca Türkiye'nin BM'ye alınmasının yanlış olacağından ve Türklerin Ermenilere yaptıkları zulümlerin unutulmaması gerektiğinden de bahsetmişlerdir. İngiliz ve Amerikalı yetkililer Türk gazeteleri aracılığıyla bu mektuplara cevap vererek, aslında Ermenilerin katliam yaptıklarını hatırlatmıştır. Özellikle Milli Mücadele sırasında Anadolu'da olan İngilizler, Ermeni zulmünü yakından görmüşlerdir. Bu karşı saldırı üzerine Ermeni lobileri susmak zorunda kalmıştır. Türkiye'den Amerika'ya göçen Ermeniler ise Türk temsilcilerine dostça yaklaşmış ve bu iddiaların yanında olmadıklarını belirtmişlerdir.²⁸

Gürcüler de yaşanan sıkıntılı süreçte farklı iddialarla gündeme gelmişlerdir. Gürcistan Bilimler Akademisi'nde iki profesör Türkiye üzerindeki toprak isteklerini dile getiren bir makale yayınlamıştır. 14 Aralık 1945 tarihinde yayınlanan makale²⁹ "Gürcistan'dan Zaptedilmiş Topraklar Geri Verilmelidir" başlığını taşımıştır.³⁰ Bridzneşvili ve Canayşa adlı profesörler Gürcü sınırlarının 2500 yıl önce Van Gölü'nden Karadeniz'e kadar uzandığını öne sürmüşlerdir. Böylece Türkiye'ye ait olan Kars, Ardahan, Artvin, Oltu, Tortum, İspir, Bayburt, Gümüşhane, Trabzon ve Giresun üzerinde hak iddia etmişlerdir.

²⁵ Gönlübol vd., *age.*, s. 212-213., Ayrıca Bakınız: *Tan Gazetesi*, 5 Kasım 1945, s. 1., Necati Sözüöz, *Türk-Amerikan İlişkilerine Genel Bir Bakış(1923-1950)*, Fakülteler Matbaası, İstanbul, 1992, s. 43.

²⁶ Ayşegül Sever, *Soğuk Savaş Kuşatmasında Türkiye, Batı ve Orta Doğu(1945-1958)*, Boyut Matbaacılık, İstanbul, 1997, s. 30.

²⁷ *Cumhuriyet Gazetesi*, 9 Mayıs 1945, s. 1.

²⁸ *Vatan Gazetesi*, 5 Ağustos 1945, s. 1.

²⁹ Erel Tellal, "SSCB'yle İlişkiler", *Türk Dış Politikası(Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar) 1919-1980*,(Editör: Baskın Oran), İletişim Yayınları, İstanbul, 2001, s. 504. (Sayfa aralığı: 499-521)., Ayrıca Bakınız: Yahya S. Tezel, *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1994, s. 221.

³⁰ *Akşam Gazetesi*, 21 Aralık 1945, s. 1.

Aslen Gürcü olan Josef Stalin, ortaya atılan bu iddiaların temel dayanağını oluşturmuştur.³¹

20 Aralık 1945 tarihinde Mecliste konuşan Kazım Karabekir, Rusların ve Gürcülerin Kars, Ardahan ve Artvin üzerindeki isteklerini değerlendirmiş ve Kars'ın verilmesinin Türkiye'nin işgalini kolaylaştıracak bir kapı açacağını ve bunun mümkün olmadığını vurgulamıştır.³² Başbakan Şükrü Saraçoğlu ise doğu topraklarımızdan Ermeni ve Gürcülere pay verilmesi isteklerini basın mensuplarına şu şekilde değerlendirmiştir:

“Bütün dünya biliyor ki bütün bu yerlerde bir tek Ermeni mevcut değildir. Memleketin başka yerlerine dağılmış olan ve çoğu İstanbul'da bulunan Ermeni vatandaşlarımızı karşı emniyetimiz vardır. Dışarıdaki tabriklere ve şüpheli uyandırmak isteyen çalışmalarına karşı, Ermeni vatandaşlarımızla olan münasebetlerimizde en ufak bir gölge hasıl olmak ihtimali yoktur. Bütün vatandaşların dışarı oyunlarına karşı birbirlerine ve cumhuriyet kanunlarına olan güvenlerini hiç şüphelenmeden muhafaza edeceklerine eminim...”

Saraçoğlu, Gürcü profesörlerinin istedikleri topraklar için ise şu yorumu yapmıştır: *“Vakıta bu illerde Gürcü dilini de konuşan ve kendilerini Türk dinine, Türk vicdanına, Türk kültürüne ve Türk diline sahip sayan insanlar vardır, fakat bu insanlar çarların ve çar ordularının önünden kaçıp ana vatana iltica eden Türklerdir.”*³³

23 Aralık 1945 tarihinde *Times Dergisi*'nde yayınlanan “Rusya ve Türkiye” başlığını taşıyan makalede Gürcü iddiaları yorumlanmıştır ve özetle şu ifadeler yer almıştır: İki Gürcü profesör tarafından Türkiye'den toprak talebi yönünde açıklamalar yayınlanmış, Sovyet Rusya tarafından resmi bir talep olmamasına rağmen, Rus basınında geniş yer bulan bu gelişme Sovyet yönetimi tarafından tepki görmediğine göre tasvip ediliyor imajı kazanmıştır. Türkiye gelişmeleri Sovyetlerin Türkiye'ye karşı besledikleri düşmanca hislerin bir yansıması olarak kabul etmektedir. Karadeniz sahilinde Giresun limanına ve geniş bir hinterlanda sahip Gürcü istekleri tarihi ve ırki bir temele sahip değildir. Gürcülere yakın bir asıldan gelen Lazlar, Müslümanlaşmış ve Türk milli şuurunu kazanmışlardır. Sovyetlerin Türkiye'ye bu kadar hasmane yaklaşmasının Rusya adına anlamı; Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı'na katılmayarak Almanya'ya avantaj sağlaması ve Almanya'nın Rusya'ya saldırmadan önce Türkiye ile anlaşma yapması gösterilebilir.³⁴

Washington'dan *United Press Gazetesi* ise Gürcü istekleriyle ilgili olarak; ABD'nin Türkiye ve Sovyet Rusya'yı ziyaret eden dışişleri komisyonu üyelerinden Karl Mundt'un yorumunu yayınlamıştır. Mundt şu ifadeleri kullanmıştır: *“Rusya'nın hakikatte ne istediğini bilmiyorum. Fakat bana kalırsa,*

³¹ Şevket Süreyya Aydemir, *İkinci Adam(1938-1950)*, Cilt II., Remzi Kitabevi, İstanbul, 2011, s. 285-286. Ayrıca Bakınız: *Vatan Gazetesi*, 21 Aralık 1945, s. 1., Tellal, agm., s. 504.

³² *Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi(TBMMTD)*, 20 Aralık 1945, 7. Dönem, Cilt 20, s. 259.

³³ *Akşam Gazetesi*, 7 Ocak 1946, s. 2., Ayrıca Bakınız: Gönübol vd., *age.*, s. 422.

³⁴ *Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi(BCA)*, Dosya: F11, Fon Kodu: 30..1.0.0, Yer No: 101.623..3.

Rusya'nın istediği askeri emniyetten de fazla bir şeydir. Zira kendisine nispeten daha zayıf olan bir komşudan korkması için hiçbir sebep yoktur. Ruslar, Baltık memleketlerinden başlayarak Balkanlar ve son zamanlarda İran'a kadar bütün memleketlere karşı buna benzer bir program tatbik etmişlerdir.³⁵

Sovyetler Birliği aynı süreçte; Ermenilerin ülkelerine dönerek nüfus yoğunluğunu artırıp, toprak taleplerini güçlendirmelerini amaçlayarak, Türkiye'nin de içinde bulunduğu birkaç ülke Ermenilerine çağrıda bulunmuştur. Bu çağrı üzerine İstanbul'da dört gün içinde 1.500 Ermeni, Rus Başkonsolosluğu'na başvurarak ülkelerine geri dönme talebinde bulunmuştur. Bunların çoğunluğu işsiz ya da maceraperest insanlardır.³⁶ Türk hükümeti gitmek isteyenlerin işlerini kolaylaştırılmak için, emniyet birimlerine başvurmaları yönünde 22 Aralık tarihinde bir tebliğ yayınlamıştır.³⁷ Yayımlanan tebliğ sonrasında yapılan blöfün Türkiye tarafından dikkate alınmadığı anlaşılınca başvurular kısa sürede azalarak bitmiştir. Başvuranların götürülme işi gerçekleşmeyince ise bu kişilerin kimlikleri geri dağıtılmaya başlanmış ve Rusya'ya gidişin ancak daha sonra gerçekleşebileceği belirtilmiştir.³⁸

Sovyetler, sonraki süreçte isteklerini gayri resmi yollardan Türkiye'ye iletmeye devam etmiştir. 22 Şubat 1946 tarihinde Ermeni bir profesörün eski Ermeni toprakları üzerinde hak iddia ettiği konuşması Türkiye'ye duyurulmuştur.³⁹ Diğer yandan 30 Nisan-4 Mayıs 1947 tarihleri arasında ABD'de gerçekleştirilen Dünya Ermeni Kongresi sonrasında Ermeniler BM'ye başvurmuşlardır. Gönderilen Ermeni mektubu içerisinde Ermeni toprak istekleri yinelenmiş, bu isteklerin BM tarafından yerine getirilmesinin gerekliliği izah edilmeye çalışılmış ve şu ifadeler kullanılmıştır: "...Sükûnetle ve doğrulukla halledilmesi lazım olan Ermeni Meselesi bütün dünya milletleri arasındaki itimadı sağlamak için elzemdir. Bu mesele ne bir budut meselesi ne de Ermeni milletinin mukadderatı meselesi değildir. Doğrudan doğruya Birleşmiş Milletler Kurulu'nun ideali ile alakalıdır.⁴⁰"

Sovyetler sadece Ermeni ve Gürcülerle ilgili değil, Anadolu'da bulunan diğer etnik unsurlarla ilgili propaganda yapma yolunu da kullanmıştır. Bu manada olmak üzere Moskova Radyosu Türkiye aleyhinde propaganda amacıyla bir konuşma yayınlamıştır. Konuşmada azınlıklar meselesi gündeme getirilerek şu ifadeler kullanılmıştır: "Bunların vaziyetleri çok nazikleşmiştir. Kürtlerin, Ermenilerin, Yunanlıların ve Yahudilerin siyasi ve iktisadi hakları son derece kısılmıştır." Radyonun iddiasına göre 1.5 milyon Kürt zorla Kürdistan'dan çıkarılmakta ve sistematik bir şekilde, kitleler halinde imha edilmektedir. Konuşmanın devamında şu ifadeler mevcuttur: "Milli Cumhuriyet Partisi(CHP) memleketin askerileştirilmesini,

³⁵ *Akşam Gazetesi*, 22 Aralık 1945, s. 1-2.

³⁶ Erkin, *Türk- Sovyet...*, s. 274-275., Ayrıca Bakınız: Gürün, *Türk- Sovyet...*, s. 302.

³⁷ *Akşam Gazetesi*, 22 Aralık 1945, s. 2.

³⁸ *Tanin Gazetesi*, 4 Aralık 1946, s. 1.

³⁹ Gönübol vd., *age*, s. 423.

⁴⁰ *Son Saat Gazetesi*, 15 Haziran 1947, s. 1-6.

sulh şartları içinde bir milyon kişilik bir ordu tutulmasını ve antidemokratik polis tedbirlerinin alınmasını bahlı göstermek için dış tehlikenin mevcudiyetini ileri sürmektedir. Hâlbuki buna inanan pek az Türk vardır.⁴¹

Sovyetler Birliği'nin 7 Ağustos 1946 Tarihli Boğazlarla İlgili Notası

20 Temmuz 1936 tarihinde imzalanan Montrö Boğazlar Sözleşmesi yirmi yıllık bir antlaşmadır.⁴² İmzacı devletlerden herhangi birisi anlaşma üzerinde değişiklik isterse her beşinci yılın başlangıcında tekliflerini iletme hakkına sahiptir. Ruslar bu haktan yararlanarak 1946 yılı Ağustos ayından itibaren boğazlar konusunda kendi lehlerine değişiklikler yapılmasını istemeye başlamışlardır.⁴³ 7 Ağustos 1946 tarihinde Rus Büyükelçisi tarafından verilmiş olan boğazlarla ilgili nota, Sovyetlerin Potsdam Konferansı kararlarına dayanarak vermiş oldukları bir nota olarak değerlendirilmiştir.⁴⁴ Rusların nota ile talep ettikleri boğazlar statüsündeki değişiklik istekleri, Potsdam Konferansı sırasında ortaya koydukları tekliflere çok benzemektedir.⁴⁵ Nota eş zamanlı olarak İngiltere ve ABD'ye de gönderilmişti. Rus istekleri şu şekildedir:

1. Boğazlar her zaman ticaret gemilerine açık olmalıdır.
2. Boğazlar Karadeniz ülkelerinin savaş gemilerine her zaman açık olmalıdır.
3. Özel şartlar dışında Karadeniz'e sınırı olmayan devletlerin savaş gemilerine boğazlar kapalı olmalıdır.
4. Boğazlarla ilgili kurulacak olan cemiyet sadece Karadeniz devletlerinden oluşmalıdır.
5. Boğazların savunulması noktasında Sovyetler ile Türkiye ortak hareket etmelidir.⁴⁶

Nota içerisinde yer alan beşinci madde öncelikli olarak tepki toplamıştır. Bu madde ile Ruslar açıkça boğazlar üzerinde bir denetim sağlama amacı gütmüştür. Maddeyi değerlendiren *Newyork Times Gazetesi*, şu ifadeleri kullanmıştır: *"Eğer Türkiye, her hangi yabancı bir devlete kendi toprakları üzerinde üs kurmak müsaadesini verecek olursa hükümler bir millet olmaktan çıkar...⁴⁷"*

Türkiye, Sovyet notasına cevap vermeden önce ABD ve İngiltere'nin fikrini almak istemiştir. ABD nota meselesiyle yakından ilgilenmiş ve 15 Ağustos 1946

⁴¹ *Son Saat Gazetesi*, 3 Şubat 1947, s. 1., Ayrıca Bakınız: *Akşam Gazetesi*, 3 Şubat 1947, s. 1.

⁴² Boğazlar rejimi hakkında Montrö'de 20 Temmuz 1936 tarihinde imzalanan sözleşmenin tam metni için bakınız: Erkin, *Türk- Sovyet...*, s. 397-410.

⁴³ Akdes Nimet Kurat, *Türk-Amerikan Münasebetlerine Kısa Bir Bakış(1800-1959)*, Doğuş Matbaası, Ankara, 1959, s. 47.

⁴⁴ *Akşam Gazetesi*, 13 Ağustos 1946, s. 1., Ayrıca Bakınız: Erkin, *Türk- Sovyet...*, s. 295., Ahmet Mumcu, *Türk Devrimi'nin Temelleri ve Gelişimi*, İnkılap ve Aka Kitabevleri, İstanbul, 1982, s. 185.

⁴⁵ Gürün, *Türk- Sovyet...*, s. 305-306.

⁴⁶ 7 Ağustos 1946 tarihinde Sovyetler tarafından verilen notanın tam metni için bakınız: Erkin, *Türk- Sovyet...*, s. 414-415., Ayrıca Bakınız: Spector, *age.*, s. 205., Kirk, *age.*, s. 258.

⁴⁷ *Ulus Gazetesi*, 15 Ağustos 1946, s. 1.

tarihinde Beyaz Saray'da yapılan toplantıda konu gündeme alınmıştır. Dışişleri Bakanı Dean Acheson konuyla ilgili olarak özetle şu ifadelerde bulunmuştur: Sovyetler Birliği'nin Türkiye üzerindeki talepleri, bu ülkeye hâkim olma amacına yöneliktir, sıra Türkiye'den sonra Yunanistan'a gelecek, bu iki ülkenin kaybı ise Orta Doğu ve Akdeniz'de daha büyük felaketlere neden olacaktır. Türkiye'ye karşı bir saldırı gerçekleşirse ABD doğrudan Türkiye'ye destek vermelidir. Acheson'un görüşleri Başkan Harry Truman tarafından da kabul görmüştür. ABD hükümeti sıcağı sıcağına 16 Ağustos tarihinde, uçak gemisinin de dahil olduğu bir deniz kuvvetini Akdeniz'e göndereceğini açıklayarak olayların dışında kalmayacağını somut bir adımla kanıtlamıştır.⁴⁸

ABD, Türkiye'nin notaya sert cevap vermesini istemiş ve kendisi de 19 Ağustos 1946 tarihinde Sovyet notasına cevap vermiştir. ABD notasında; Sovyetlerin Türkiye'den istediği ilk üç madde konusunda hem fikir olduklarını belirtmiştir. Fakat dördüncü maddede, boğazların sadece Karadeniz devletleri kontrolünde tutulmasına karşın ABD'nin de konuya müdahil olması istenmiştir. Beşinci maddede yer alan, Türkiye ile Sovyetlerin ortak boğaz savunması ise yine Amerika tarafından reddedilmiştir.⁴⁹ 21 Ağustos 1946 tarihinde İngiltere tarafından Sovyetler Birliği'ne verilen cevabi nota ise, ABD cevabına benzer bir içerik taşımıştır.⁵⁰

ABD ve İngiltere desteğini arkasına alan Türkiye 22 Ağustos 1946 tarihinde Sovyetlere verdiği cevabi nota ile ABD notasını tasdik eder bir tutum sergilemiştir. Boğazların, Karadeniz devletleri dışında kalan devletlerin denetiminden alınmasının boğazlardan menfaati olan devletlerin hakkına tecavüz olduğu, ortak savunma fikrinin ise Türkiye'nin egemenlik hakkına saldırı sayılacağı bildirilmiştir. Türkiye'nin, Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nin tadiline açık olduğu ama sözleşmenin tamamen iptaline karşı bulunduğu vurgulanmıştır.⁵¹

Sovyetler Birliği'nin 24 Eylül 1946 Tarihli Yeni Notası

7 Ağustos 1946 tarihli Sovyet notası, Türkiye'nin sert bir reddi ile cevaplanınca, 24-25 Eylül 1946 gecesi Türkiye Dışişleri Bakanlığı'na yeni bir Rus notası verilmiştir.⁵² Bu nota diğerine göre daha ayrıntılıdır. Sovyetlerin boğazlar ile ilgili görüş ve önerilerini dinlemeden reddeden Türkiye'nin bu tavrının, dostluk anlaşması imzalamaya isteğiyle bağdaşmadığı belirtilmiştir. Sovyet tarafının boğazlarla ilgili bir konferansın toplanmasına karşı olmadığını ama

⁴⁸ Yusuf Sarımay, *Türkiye'nin Batı İttifakına Yönelişi ve NATO'ya Girişi*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1988, s. 56., Ayrıca Bakınız: Sever, *age.*, s. 43.

⁴⁹ ABD notasının tam metni için bakınız: Fahir Armaoğlu, *Belgelerle Türk-Amerikan Münasebetleri, Türk Tarih Kurumu Basımevi*, Ankara, 1991, s. 148-149.

⁵⁰ Gürün, *Türk- Sovyet...*, s. 306.

⁵¹ Erkin, *Türk- Sovyet...*, s. 299.

⁵² Boğazlarla ilgili 24 Eylül 1946 tarihli ikinci Sovyet notasının tam metni için bakınız: Erkin, *Türk- Sovyet...*, s. 423-428., Ayrıca Bakınız: Spector, *age.*, s. 206.

konferanstan önce Türkiye ile konunun etraflıca görüşülmesinin uygun olacağı notada yer almıştır.⁵³ Notada, boğazların Rusların güvenliğini tehdit eder vaziyette olduğu ve savaş sırasında bu tedirginlik sonucu Karadeniz'i savunmak amacıyla yüklüce bir gücü buraya kanalize etmek zorunda kaldıkları iddia edilmiştir. Ayrıca; Karadeniz devletlerinin boğazlar üzerinde haklarının fazla olması gerektiği ve ortak savunma isteğinin ise Karadeniz devletlerinin güvenliği açısından önem arz ettiği için BM prensiplerine de uyacağı belirtilmiştir.⁵⁴

ABD ve İngiltere, Rus tehlikesinin yayılma eğilimi içerisinde olduğunu görünce ortak olarak 9 Ekim 1946 tarihinde Sovyet Devleti'ne, boğazların hâkimiyetinin Türkiye'de olduğunu hatırlatan bir nota vermiştir. ABD-İngiltere ortak notasında; Türkiye ile Sovyetler arasında ikili bir müzakere sürecinin olamayacağı, bu sürece ABD ve İngiltere'nin de katılması gerektiği, boğazlara karşı olacak bir saldırının BM Güvenlik Konseyi'ne taşınacağı iletmıştır.⁵⁵ Hüseyin Cahit Yalçın gazetede ki köşesinde, ABD ve İngiltere'nin desteğini şu şekilde değerlendirmiştir:

“...İngiltere ve Amerika tamamen Türk nokta-i nazarna iştirak etmektedirler. Türkiye bir taarruza silah kuvvetiyle karşı koyacağında şüpheye hiç yer bırakmamıştır. Türkiye'ye bir taarruz vukuunda, İngiltere bütün imkânlarıyla yardımımıza gelmeyi aramızdaki ittifak muahedenamesi ile taahhüt etmiş bulunmaktadır. Amerika, Rusya tarafından girilecek bir cebir ve şiddet hareketinden bile çekinmeyerek boğazlardaki Türk hâkimiyetini destekleyeceğini bildirmiştir.⁵⁶”

Türkiye ise İngiltere ve ABD'nin yanında olmasından memnun bir şekilde, ilk cevabi notasına benzer bir notayı 18 Ekim 1946 tarihinde Sovyetlere göndermiştir. Notada; Potsdam Konferansı'nda öngörülen, üç devletin Türkiye ile karşılıklı görüşmesi önerisinin, konferanstan sonra bu devletler arasında verilen notalar aracılığıyla tamamlanmış olduğu, artık ikili bir görüşmeye gerek kalmadan bütün tarafların birbirlerinin görüşlerini öğrendiği belirtilmiştir. Boğazların ortak savunulmasının Türkiye'nin egemenlik hakkına tecavüz anlamına geldiği ve ortak savunma gerekçesiyle yabancı bir devlete üs verme taraftarı olmadığı da bir kere daha hatırlatılmıştır.⁵⁷

Rusya'da yayınlanan *Pravda Gazetesi*'nde, Türkiye'nin Rusya'ya vermiş olduğu son ret cevabı eleştirilmiştir. Gazete bu gelişmeler ışığında Türkiye ile ilgili olarak; “Amerikan Harcı İle Türk Böreği” şeklinde bir yorum getirmiştir. Gazetenin muhabiri David Azlavsky, Potsdam Konferansı'na göre ABD, İngiltere ve Sovyetlerin Türkiye ile tek tek boğazlar konusunu görüşmesi

⁵³ Doğan Avcıoğlu, *Millî Kurtuluş Tarihi*, Cilt 3, İstanbul Matbaası, İstanbul, 1974, s. 1580-1581., Ayrıca Bakınız: Gürün, *Türk- Sovyet...*, s. 306.

⁵⁴ Erkin, *Türk- Sovyet...*, s. 303-304., Ayrıca Bakınız: Ülman, *age.*, s. 82.

⁵⁵ Gürün, *Türk- Sovyet...*, s. 307.

⁵⁶ *Tanin Gazetesi*, 12 Ekim 1946, s. 1.

⁵⁷ 18 Ekim 1946 tarihli ikinci Türk cevabi notasının tam metni için bakınız: Erkin, *Türk- Sovyet...*, s.429-440.

gerekirken, bu kararın uygulanmadığını belirtmiştir. Türk cevabi notasının, ABD ve İngiltere kaynaklı hazırlandığını ve bir nevi İngilizceden çeviri olduğunu iddia etmiştir.⁵⁸ Türkiye tarafından gönderilen cevabi notaya Sovyetlerden bir yanıt gelmemiştir. Artık boğazlarla ilgili bir konferans isteği ortaya atılmamış ve Montrö Boğazlar Sözleşmesi uygulanmaya devam edilmiştir.⁵⁹

1 Kasım 1946 tarihinde, Meclisin açılış konuşmasını yapan Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, boğazlar konusuna da değinerek yaşanan süreci şu ifadelerle değerlendirmiştir:

“...Biz Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nin, yeni şartlara uygun ve Montrö'nün açıkça söylediği usuller ve hudutlar içinde iyileştirilmesi lüzumunu takdir ediyoruz. Sözleşmenin, milletlerarası bir konferansta görüşülmesini iyi niyetle alıyoruz. Türkiye'nin toprak bütünlüğünü, egemenlik haklarını sağlayan esaslar içinde, bütün ilgililerin meşru menfaatlerini göz önünde tutan değişimleri geniş yürekle karşılayacağız. İkinci Cihan Harbi içinde, Montrö Boğazlar Sözleşmesi'ne, tarafımızdan en büyük dikkatle riayet edildiğine tam bir vicdan istirabatıyla kanmış bulunuyoruz... Hep beraber hükümleriyle bağlı olduğumuz Birleşmiş Milletler Anlaşması'nın toprak bütünlüğü ve egemenlik hakları kayıtlarına riayet edildikçe, Sovyetler Birliği ile aramızdaki münasebetlerin düzeltilmesine ve iyileşmesine hiçbir engel olmamak lazımdır.⁶⁰”

Diğer yandan, *Manchester Guardian Gazetesi* adına Philips Price tarafından Başbakan Recep Peker ile 15 Kasım 1946 tarihinde yapılan mülakat içerisinde Rus notaları öncelikli olarak konuşulmuştur. Peker; Rus notasının Boğazlar Sözleşmesi'ne aykırı olduğunu ve Türk bağımsızlık hakkını yaraladığını belirtmiştir. Türkiye'nin verdiği cevabi notalar sonrasında Sovyet Rusya'yla yapılacak bir şey kalmadığını, Türkiye'nin de katıldığı bir müzakere ile sorunun çözümünün sağlanması gerektiğini vurgulamıştır.⁶¹

Sonuç

1947 yılında Sovyet tarafı Türkiye ile ilgili olumsuz tavrını sürdürmüştür. *Yeni Zamanlar* adlı Sovyet dergisinde çıkan bir habere göre ABD Türk limanlarına ve boğazlarına binlerce asker yerleştirmiştir. İddialar karşısında ABD Dışişleri Bakanlığı bir yalanlama bildirisi yayınlamış ve Türkiye ile Irak'ta bulunan asker sayılarının BM tarafından bilindiğini, bunun dışında bir birliğin bahsi geçen topraklarda olmadığını ifade etmiştir.⁶² Sovyet isteklerinin devam edip etmeyeceği konusunda ise Türkiye'nin Bern elçiliğinden çekilen 25 Mart 1947 tarihli şifreli telgrafta; Sovyetlerin yeniden boğazlar ve doğu illeri ile ilgili istekleri gündeme getirebileceği bildirilmiştir. Ayrıca, Sovyetlere bağlı devletlerin kamuoyunda, Sovyet tarafınca yapılan isteklerin bir prestij meselesi olarak kabul

⁵⁸ *Son Saat Gazetesi*, 21 Ekim 1946, s. 1-6.

⁵⁹ Gürün, *Türk-Sovyet...*, s. 308.

⁶⁰ TBMMTD, 1 Kasım 1946, 8. Dönem, Cilt 2, s. 3-4.

⁶¹ BCA, Dosya: A6, Fon Kodu: 30..1.0.0, Yer No: 11.67..3.

⁶² *Tanin Gazetesi*, 3 Ocak 1947, s. 1., Ayrıca Bakınız; *Ulus Gazetesi*, 3 Ocak 1947, s. 1.

edildiği ve asla geri adım atılmayacağı yönünde propaganda yapıldığı da eklenmiştir.⁶³

1947 yılında gündeme gelen Truman Doktrini ve Marshall Planı girişimleri ise Türkiye ile Sovyetler Birliği arasındaki ilişkileri derinden etkilemiştir. Sovyetlerin, Truman Doktrini'nin açıklanması sonrasında Türkiye'yi Amerika'nın denetimine girmekle suçlaması üzerine, Türk tarafı bunu reddederek, güvenliği için gerekli ittifaklara girebileceğini belirtmiştir.⁶⁴ Türk basını, Truman Doktrini sonrasında, Sovyetler aleyhindeki yorumlarını sertleştirmiştir. Bunun üzerine 18 Eylül 1947 tarihinde toplanan BM Genel Kurulu'nda Rus delege Andrey Vişinski basının tavrını şiddetle eleştirmiş ve şu ifadeleri kullanmıştır: “*Harççilik Türkiye’de de hüküm sürmektedir. Türk Basını her gün Sovyetler Birliğine karşı menfur iftiralarda bulunmakta ve Türk Milletini barbe teşvik etmektedir.*”⁶⁵

Marshall Planı'nın varlığı da Türkiye-Sovyetler Birliği ilişkilerini derinden etkilemiştir. Planın gidişatından memnun olan Türk basını konuyu sürekli gündemine almıştır. *Son Saat Gazetesi* planın önemiyle ilgili bir haber yapmıştır. Bu haberde; ABD Senatosu'nun Demokrat üyelerinden Brien Mc. Mahon'un açıklamalarına yer verilmiştir. Mahon bahsi geçen açıklamasında; Avrupa'nın tamamen Rus yönetimine geçmemesi için Marshall Planı'nın derhal uygulamaya geçmesi gerektiğini belirtmiştir. Mahon şöyle devam etmiştir: “*Bu plan tehlikesi hesaplanmış bir teşebbüstür. Muvaffak olursa-temenni ederim ki muvaffak olur- büyük bir devlet tarafından şimdiye kadar derubte edilmiş en muazzam işi teşkil edecektir. Muvaffak olmadığı taktirde, milli emniyetimizi korumak için sarf edeceğimiz gayret ve paraların yanında Marshall Planı hiç kalacaktır.*”⁶⁶

1947 yılı biterken *Times Dergisi*’nde 17 ve 18 Aralık 1947 tarihlerinde çıkan yazılarda Sovyetler Birliği'nin sahip bulunduğu diplomatik anlayış tahlil edilmiştir. Bu yazılarda; Sovyetlerin savaş içerisinde batılı devletler tarafından vaat edilenlerin gerçekleştirilmesini istediği öncelikle vurgulanmıştır. Tahran, Yalta ve Potsdam konferanslarının, Sovyetlerin Doğu Avrupa'daki girişimlerini tasvip eder nitelikte olduğu, savaş sonrasında barışın sağlanması sürecinde, kazanan devletlerin nüfuz genişletme girişimlerinin Sovyetler tarafından da alenen uygulanmaya çalışıldığı belirtilmiştir. Ruslara göre Batı devletleri, savaş sonrası süreçte Sovyetlerin nüfuz alanlarını daraltmak niyetindedirler.⁶⁷

1948 yılına gelindiğinde Sovyet yönetimi, savaşın bitiminden itibaren Batı Bloğu karşısında istediği üstünlüğü sağlayamamanın sıkıntısını yaşamaktadır. Tehditlerle istediği başarıları sağlayamayacağı da aşikârdır. Sovyetlerin içinde bulunduğu durumu en iyi şekilde 6 Ocak 1948 tarihinde Londra Basın Ateşliği'nden gelen bir yazı özetlemektedir. Bu yazının mahiyetini Amerikalı

⁶³ BCA, Dosya: İ, Fon Kodu: 30..1.0.0, Yer No: 111.700..3.

⁶⁴ Gönlübol vd., *age.*, s. 423.

⁶⁵ *Aynı Tarihi*, 19 Eylül 1947.

⁶⁶ *Son Saat Gazetesi*, 22 Aralık 1947, s. 1.

⁶⁷ BCA, Dosya: F11, Fon Kodu: 30..1.0.0, Yer No: 101.625..6.

yazar Walter Lipmann'ın, *Newyork Herald Tribune Gazetesi*'nin Paris nüshasında Türkiye ile ilgili yayınladığı makale oluşturmuştur. Makalede özetle řu ifadeler yer almıştır: Rusya, Batı Avrupa'da komünist yönetimler iktidara getirmek için çabalamış ve İtalya ile Fransa'da bu amacına ulaşamayarak Batı Avrupa'daki komünizm hayallerinden uzaklaşmıştır. Bu bölgede komünizmin iktidarlara gelebilmesi için Rusya'nın gerçek bir savaş içerisine girmesi gerekmektedir.⁶⁸ 1948 yılı ayrıca Türk-Sovyet ilişkilerinde bir belirsizliğin de yaşandığı yıl olmuştur. Önceki yıllarda Türkiye'den çeşitli isteklerde bulunan Rusların bir sonraki hamlesi kestirilememiştir. Bu belirsizlik Türkiye'de tedirginlik yaratmış ve Türk ordusunun askeri gücünü silah altında tutması zorunluluğunu beraberinde getirmiştir.⁶⁹

1948 yılı Nisan ayı içerisinde *Ekonomist Dergisi*'nde yayınlanan bir yazıda Türk-Rus ilişkileri değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Bu metinde öncelikli olarak Rusların yakın ve uzak hedeflerinden bahsedilmiştir. Ruslar kısa vadede ABD ve İngilizlerin ekonomik menfaatlerini ve bilhassa Orta Doğu petroleri üretimini zarara uğratmak istemektedirler. Uzun vadede ise bir güney deniz limanına çıkabilmek hedeflenmektedir. Bir de Rusların Bakü'den Karadeniz'e uzanan petrol yollarını ele geçirmek gibi sürekliliği olan hedefi mevcuttur. Sovyet Rusya bu hedeflerini gerçekleştirmek için öncelikle Türkiye üzerinde faaliyette bulunmayı uygun görmektedir. Rusya'nın, Türkiye üzerinde savaşız bir hâkimiyet kurması zor görünmektedir.⁷⁰

1948 yılından sonra, 1951 yılına kadar, Türk-Sovyet ilişkileri bir durgunluk evresi geçirmiştir. İki devlet arasındaki ilişkiler konusunda hiçbir gelişmenin yaşanmadığı Türk yöneticiler tarafından defalarca yinelenmiştir. 1950 yılında işbaşına gelen DP iktidarının hükümet programında da Sovyetler ile ilgili bir ifade yoktur. Yeni hükümetin Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü yaptığı açıklamalarda, iki kutuplu dünyada hürriyet cephesine(batı devletlerine) geçmeyenlerin ileride sıkıntıya düşeceklerini dile getirmiştir. Böylece DP iktidarının da, Sovyetlere değil de Batı Bloğu'na yakın bir siyaset izleyeceği ortaya çıkmıştır. Türkiye'nin NATO içerisinde yer almaya çalışması⁷¹ ve Kore Savaşı'na asker göndermesi ise sonraki süreçte Türk-Sovyet ilişkilerinde yeni bir gerginlik ortamı doğuracaktır.

Kaynaklar

Arşiv Belgeleri

1. Yayımlanmamış Arşiv Belgeleri

⁶⁸ BCA, Dosya: F11, Fon Kodu: 30..1.0.0, Yer No: 101.625..12.

⁶⁹ BCA, Dosya: F11, Fon Kodu: 30..1.0.0, Yer No: 101.627..7.

⁷⁰ BCA, Dosya: F11, Fon Kodu: 30..1.0.0, Yer No: 101.627..10.

⁷¹ Gönlübol vd., *age.*, s. 424-425.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi

BCA, Dosya: F11, Fon Kodu: 30..1.0.0, Yer No: 101.623..3.

BCA, Dosya: A6, Fon Kodu: 30..1.0.0, Yer No: 11.67..3.

BCA, Dosya: İ, Fon Kodu: 30..1.0.0, Yer No: 111.700..3.

BCA, Dosya: F11, Fon Kodu: 30..1.0.0, Yer No: 101.625..6.

BCA, Dosya: F11, Fon Kodu: 30..1.0.0, Yer No: 101.625..12.

BCA, Dosya: F11, Fon Kodu: 30..1.0.0, Yer No: 101.627..7.

BCA, Dosya: F11, Fon Kodu: 30..1.0.0, Yer No: 101.627..10.

2. Yayınlanmış Arşiv Belgeleri

ARMAOĞLU Fahir, *Belgelerle Türk-Amerikan Münasebetleri*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1991.

Ayın Tarihi, 19 Eylül 1947.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 20 Aralık 1945, 7. Dönem, Cilt 20.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 1 Kasım 1946, 8. Dönem, Cilt: 2.

Kitap ve Makaleler

ATAÖV Türkkaya (1969) *Amerika, NATO ve Türkiye*, Aydınlik Yayınevi, Ankara.

AVCIOĞLU Doğan (1974) *Milli Kurtuluş Tarihi*, Cilt 3, İstanbul Matbaası, İstanbul.

AYDEMİR Şevket Süreyya (2011) *İkinci Adam(1938-1950)*, Cilt II., Remzi Kitabevi, İstanbul.

DAVUTOĞLU Ahmet (2009) *Stratejik Derinlik*, Küre Yayınları İstanbul.

DERİNGİ Selim (1994) *Denge Oyunu, İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin Dış Politikası*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.

EKİNCİ Necdet (1997) *Türkiye'de Çok Partili Düzene Geçişte Dış Etkenler*, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul.

ERALP Nejat (1996) "İkinci Dünya Savaşı Sonrasında Boğazlar Sorunu, İngiliz ve Amerikan Basınındaki Akisleri", *Beşinci Askeri Tarih Semineri Bildirileri I*, 23-25 Ekim 1995, Genelkurmay Basımevi, Ankara . (Sayfa Aralığı 101-109)

ERKİN Feridun Cemal (1980) *Dışişlerinde 34 Yıl*, Cilt 1, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.

ERKİN Feridun Cemal (1968) *Türk- Sovyet İlişkileri ve Boğazlar Meselesi*, Başnur Matbaası, Ankara.

GÖNLÜBOL Mehmet, Cem Sar, Ahmet Şükrü Esmel vd. (1974) *Olaylarla Türk Dış Politikası(1919-1973)*, Sevinç Matbaası, Ankara.

GÜRÜN Kamuran (1983) *Dış İlişkiler ve Türk Politikası*, AÜSBF Yayınları, Ankara.

GÜRÜN Kamuran (2010) *Türk- Sovyet İlişkileri(1920-1953)*, TTK Basımevi, Ankara.

HARRİS George S. (1972) *Troubled Alliance (Turkish-American Problems in Historical Perspective 1945-1971)*, American Enterprise Institute For Public Policy Research, Washington, D.C.

KARPAT Kemal (2008) *Türk Demokrasi Tarihi*, İmge Kitabevi, Ankara.

- KIRK George E. (1963) *A Short History Of The Middle East*, Frederic A. Praeger, Inc., New York.
- KURAT Akdes Nimet (1959) *Türk-Amerikan Münasebetlerine Kısa Bir Bakış(1800-1959)*, Doğu Matbaası, Ankara.
- MUMCU Ahmet (1982) *Türk Devrimi'nin Temelleri ve Gelişimi*, İnkılap ve Aka Kitabevleri, İstanbul.
- SARINAY Yusuf (1988) *Türkiye'nin Batı İttifakına Yönelişi ve NATO'ya Girişi*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- SEVER Ayşegül (1997) *Soğuk Savaş Kuşatmasında Türkiye, Batı ve Orta Doğu(1945-1958)*, Boyut Matbaacılık, İstanbul.
- SÖZÜÖZ Necati (1992) *Türk-Amerikan İlişkilerine Genel Bir Bakış(1923-1950)*, Fakülteler Matbaası, İstanbul.
- SPECTOR Ivar (1959) *The Soviet Union and The Muslim World*, University Of Washington Press, Seattle.
- TELLAL Erel (2001) “SSCB'yle İlişkiler”, *Türk Dış Politikası(Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar) 1919-1980*, (Editör: Baskın Oran), İletişim Yayınları, İstanbul. (Sayfa aralığı: 499-521).,
- TEZEL Yahya S. (1994) *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- TRUMAN Harry S. (1968) *Hatıralarım*, Ulusal Basımevi, Ankara.
- ÜLMAN A. Haluk (1961) *Türk-Amerikan Diplomatik Münasebetleri(1939-1947)*, Sevinç Matbaası, Ankara.

Sürelî Yayınlar

- Akşam Gazetesi*, 22 Mart 1945.
- Akşam Gazetesi*, 7 Nisan 1945.
- Akşam Gazetesi*, 21 Aralık 1945.
- Akşam Gazetesi*, 22 Aralık 1945.
- Akşam Gazetesi*, 7 Ocak 1946.
- Akşam Gazetesi*, 13 Ağustos 1946.
- Akşam Gazetesi*, 3 Şubat 1947.
- Cumhuriyet Gazetesi*, 22 Mart 1945.
- Cumhuriyet Gazetesi*, 9 Mayıs 1945.
- Son Saat Gazetesi*, 21 Ekim 1946.
- Son Saat Gazetesi*, 3 Şubat 1947.
- Son Saat Gazetesi*, 15 Haziran 1947.
- Son Saat Gazetesi*, 22 Aralık 1947.
- Tan Gazetesi*, 7 Nisan 1945.
- Tan Gazetesi*, 28 Haziran 1945.
- Tan Gazetesi*, 5 Kasım 1945.

Tanin Gazetesi, 12 Ekim 1946.

Tanin Gazetesi, 4 Aralık 1946.

Tanin Gazetesi, 3 Ocak 1947.

Ulus Gazetesi, 15 Ağustos 1946.

Ulus Gazetesi, 3 Ocak 1947.

Vatan Gazetesi, 7 Nisan 1945.

Vatan Gazetesi, 5 Ağustos 1945.

Vatan Gazetesi, 21 Aralık 1945.